

BRIEFING PAPER WHISTLEBLOWER PROTECTION IN THE EU

Informacinis dokumentas – Pranešėjų apsauga Lietuvoje

Ižanga

Nepaisant pasikartojančių diskusijų ir pastangų pagerinti pranešėjų teises, prasidėjusių apie 2000 metus, Lietuvai vis dar trūksta visapusiškos sistemos, apsaugančios pranešėjus nuo persekiojimo ar kitų atsakomųjų veiksmų. Lietuva ne tik vis dar neturi teisinio ar viešai priimto „pranešėjų“ apibrėžimo, bet ir esamuose įstatymuose trūksta nuostatų, nurodančių kokiu būdu viešųjų įstaigų ar kompanijų darbuotojai galėtų pranešti apie nusikaltimo ar korupcijos atvejus.

Dėl šio nepakankamo problemos suvokimo Lietuvoje yra sunku įvertinti kaip praktiškai įgyvendinama bet kokia darbuotojų ar piliečių, kurie praneša apie netinkamą elgesį, apsauga, taip pat yra sudėtinga identifikuoti pranešėjų atvejus ir jų neteisėną atleidimą iš darbo. Išskyrus žiniasklaidą ir tarptautinių atvejų viešąjį poveikį, pranešėjų apsaugos sritis išlieka iš esmės negvildinama ir nežinoma visuomenei. Tik keletas retų atvejų buvo viešai paskelbti.

Pastaraisiais metais politinis ir viešasis sąmoningumas išaugo, tačiau įstatymų leidyboje vis dar neįvyko esminių pokyčių, siekiant sustiprinti pranešėjų teises.

Istatymai, institucijos ir procedūros

Vienintelė teisinė nuostata, iš dalies susijusi su pranešėjais, yra 2003 metų rezoliucija, numatanti finansinės kompensacijos galimybes piliečiams, kurie suteikia informaciją apie finansinius nusikaltimus. Tam tikromis aplinkybėmis darbuotojai yra apsaugoti nuo neteisėto atleidimo, tačiau informavimui apie neteisėtą veiklą praktiškai nėra skiriamas dėmesys.

Kai kurios vyriausybės institucijos turi mechanizmus, leidžiančius darbuotojams pranešti apie netinkamą veiklą, tačiau jų efektyvumas išlieka kvestionuojamas. Remiantis „Transparency International“ duomenimis, Lietuva turi beveik 100 pranešimo kanalų, tačiau šalyje nėra jokių mechanizmų, galinčių apsaugoti informaciją suteikusius asmenis.

Nors tiesiogiai ir nėra taikomos visiems potencialiems pranešimų atvejams, Vidaus reikalų ministerijos 2013 metais pateiktos gairės siekia reguliuoti pranešimus apie tam tikrų tipų nusižengimus viešajame sektoriuje.

Lietuvoje nėra apibrėžtos vyriausybės institucijos, kuri būtų atsakinga už pranešamų atvejų patikrinimą ir paramos pranešėjams užtikrinimą. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos antikorupcinio vertinimo skyriuje yra įdiegta karštoji linija, suteikianti galimybę pranešti apie korupcijos apraiškas bei veiksmus, tačiau ji nėra pritaikyta pranešėjams.

Taip pat nėra žinoma, ar darbo teismai yra girdėję apie neteisėną atleidimo atvejus, susijusius su pranešėjais.

Neseniai įvykusios ar tebevykstančios iniciatyvos ir tendencijos

2005 metais inicijuotas Pranešėjų apsaugos įstatymo projektas nepateko į svarstymą Seime, o pasiūlytas įstatymas „Dėl asmenų, pranešančių apie korupciją, apsaugos“ nebebuvo plėtojamas po 2008 metais įvykusių rinkimų. 2014 metų birželį Teisingumo Ministerijos ir STT pareigūnai įsipareigojo įtraukti klausimą dėl pranešėjų apsaugos į Seimo

darbotvarkę, tačiau jokia pažanga įstatymų leidybos procese nebuvo pastebėta. Juntamas konsensuso trūkumas tarp politikų, diskutuojant, ar nauja apsauga yra reikalinga.

Pranešėjų atvejai

Vos keletas pranešimo atvejų buvo viešai paskelbta pastaraisiais metais. Dėl to tapo dar sunkiau suvokti darbuotojų ar piliečių, kurie atskleidžia galimai nusikalstamos veikos atvejus, poreikius.

Vienas išskirtinis atvejis įvyko 2006 metais. Viešo susitikimo su politikais Krekenavoje metu, gyventoja Dalia Budrevičienė atsistojė ir paklausė, kada atlyginimai didelėje kompanijoje bus mokami pagal oficialias taisykles. Mėsos gamintoja kompanija Krekenavos Agrofirma, kurios savininkas buvo politinės partijos pirmininkas, atsilygindavo darbuotojams nelegalia apmokėjimo sistema – „vokeliais“. Ši „vokelių praktika“ leido kompanijai vengti mokesčių, apribojant darbuotojus nuo socialinės apsaugos teikiamų garantijų bei privalumų.

Budrevičienė buvo atleista ir apkaltinta nusikaltimu dėl šmeižto. Ji pateikė ieškinį kompanijai dėl neteisėto atleidimo ir prisiteisė 24 tūkst. eurų kompensaciją. Taip pat gavo medalį už drąsų visuomenišką poelgį iš Lietuvos Respublikos prezidento. Vėliau Budrevičienė pripažino, jog galimai nebūtų atskleidusi schemas, jei būtų žinojusi apie gresiančias pasekmes.

Duomenys ir statistika

Kadangi Lietuva neturi nei vyriausybės institucijos, kuri sektų pranešėjų atvejus, nei teisinio apibrėžimo, kiekvienais metais pasitaikančių atvejų skaičius ir jų pasekmės nėra žinomi.

Visuomenės suvokimas apie pranešėjus

Nepaisant įstatymo rėmų trūkumo, Lietuvoje viešasis supratimas apie pranešėjus yra ganėtinai teigiamas. Visuomenėje pranešimas apie netinkamą elgesį yra laikomas drąsiu ir aktyviu. Tuo Lietuva skiriasi nuo daugelio kitų buvusių Sovietų Sąjungos valstybių, kuriose pranešėjai įprastai laikomi skundikais ar informatoriais.

Du trečdaliai asmenų dalyvavusių Transparency International apklausoje 2013 metais teigė, kad jų įsitikinimu pareigūnai ir valstybės tarnautojai yra korumpuoti. Kol kas išlieka vyriausybinių institucijų nenoras vystyti pranešėjų apsaugos sistemas.

Pajėgumų ir žinių centrai

Transparency International Lietuvos skyrius vadovavo keletui viešųjų ir propagavimo kampanijų, siekiant pagerinti pranešėjų teises. Nepaisant to, Lietuvoje nėra jokios kitos pilietinės visuomenės organizacijos kuri skirtų dėmesį būtent šiai problemai spręsti.

STT funkcionuoja antikorupcinio vertinimo skyrius, kuris praneša apie korupciją ir naudojamasi tarnybine padėtimi viešose institucijose bei atvejus, kai jų darbuotojai gali būti priversti paklusti.

Internetiniai kanalai skirti pranešti apie korupcijos atvejus yra pakylėjime, tačiau 2011 metais atlikta Transparency International studija daugumoje jų atskleidė sisteminės ir struktūrinės problemas.